

Prof. Dr. Zafer Ishaq Ensari (1351-1437/1932-2016)

İslâmî ilimlere dair yaptığı çalışmalar ile tanınan Pakistan Uluslararası İslâm Üniversitesi İslâmî Araştırmalar Enstitüsünün genel müdürü Zafer İshak Ensârî, 24 Nisan 2016'da 84 yaşında iken geçirdiği kalp krizi nedeniyle hakkın rahmetine kavuştu. Faysal Cami'nde kılınan çok büyük bir kalabalığın katıldığı cenaze namazının ardından Pakistan'ın başkenti İslâmabad'a defnedildi.

İlme son derece büyük önem atfedilen, İslâm'ın ve Müslümanların istikbâlini korumanın dert edinildiği bir ailede büyüyen Ensârî, ilk eğitimini Pakistan'da tanınmış bir bilgin olan babası Zafer Ahmed Ensârî'nin (1908-1991) yanında almıştır. Babasının, önde gelen düşünürlerinden Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin (1903-1979) yakın arkadaşı olduğu, 1970'li yıllarda Pakistan Ulusal Meclisi'ne seçilip Pakistan'ın 1973 anayasasının çıkartılmasında aktif bir şekilde görev aldığı bilinmektedir. Böyle bir çevrede yetişen Ensârî de kuruculuğunu Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin yaptığı Cemâat-i İslâmî'ye bağlı Cemiyet-i Tulabâ'ya katılmış ve bir müddet bu cemiyetin liderliğini yapmıştır.

1950 yılında Sindh Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Ekonomi alanında lisansını ikmal eden Ensârî, ilk mastır eğitimini yine ekonomi dalında Karaçi Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Daha sonra McGill Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora çalışmalarını sürdürmek için Kanada Montreal'e giderek teoloji alanındaki çalışmaları ile öne çıkan Wilfred Cantwell Smith (1916-2000) tarafından daha henüz 1952 yılında kurulan İslâm Araştırmaları Enstitüsü'ne kaydolmuştur. Mısır'da İslâm ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi konu edindiği yüksek lisans tezini Charles J. Adams (1924-2011) danışmanlığında *An Inquiry into the Interrelationship between İslâm and Nationalism in the Writings of Egyptians* (1945-56) ismiyle hazırlamıştır (1959).

Doktora eğitimi sürecinde Muhammed Raşîdî ile birlikte Şevkânî'nin (v. 1250/1834) *İrşâdü'l-fuhûl*'ünü, Mevlana Saîd Ahmed Akbarâbâdî ile birlikte Arap edebiyatı ve şiirini okuyan Ensârî, fikhin sosyolojik ve tarihi yönlerine dair Niyazi Berkes tarafından sunulan seminerlere iştirak etmiş, ayrıca o dönem enstitüde ders veren Toshihiko Izutsu ile Smith'in derslerine de devam etmiştir. Aynı dönemde Kolombiya'ya gerçekleştirdiği bir aylık ziyaretinde Joseph Schacht (1902-1969) ile görüşme imkânı buldu. Öte yandan Kâhire'de geçirdiği 1963-64 yılları sırasında ise Dirâsât-ı İslâmiyye Enstitüsü müdürü Muhammed Abdullah el-Arabî ve döneminin fıkıh ilmi ve tarihi alanında önde gelen âlimlerinden kabul edilen Muhammed Ebû Zehrâ'dan istifade etti.

Doktorada İslâmî ilimlerin ilk dönem gelişimine yönelen Ensârî, *The Early Development of Fiqh in Kufah with special reference to the works of Abu Yusuf and Shaybani* başlığıyla Pakistanlı akademisyen Fazlurrahman'ın danışmanlığında doktora tezini hazırlamıştır. Ensârî, tezinin özet kısmında da ifade ettiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin başlangıcından itibaren normatif değer taşıdığını ve fıkıh ilminin oluşumundan önce de onun temellerini oluşturduğunu, fıkıh ilminin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğretilerini uygulama çabasının sonucu olduğunu, fikhin sistemleşmesine yönelik eğilimlerin ise hicri II. asrın başında İbrâhîm en-Nehâî ile birlikte gerçekleşmeye başladığını savunmakta, Kûfeli fukahâyı hukuk düşüncesi bakımından İmam Şâfiî ile önceki fakihler arasında görmektedir. Ayrıca fikhin ve hadislerin kaynağına dair görüşlerinde Ignaz Goldziher'i takip eden Schacht'ın hadislerin ve fikhin Hz. Muhammed'e (s.a.v.) aidiyetini reddetme konusunda tutunduğu hadislerin 'geriye yansıtılması (back-projection)' teorisinin savunulamayacağını belirtmektedir.

Doktorasını bitirdikten sonra öğretim hayatına ABD Princeton Üniversitesi Doğu Araştırmaları Departmanı'nda misafir akademisyen olarak başlayan Ensârî, daha sonra Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesi Tarih ve İslâm Araştırmaları alanına yardımcı doçent olarak (1967-70), 1970'de Dhahran Petrol ve Mineraller Üniversitesi'nde doçent olarak alındı. 1977'de profesörlük kadrosuna atanmasından sonra 1986 yılına kadar aynı üniversitede hizmet etti. Bu üniversitede geçirdiği 16 yıllık uzun görevi esnasında Kanada McGill Üniversitesi İslâmî Araştırmalar Enstitüsü'ne (1976-77) ve Chicago Üniversitesi'ne (1979) ziyaretlerde bulundu.

1986 yılında Pakistan'a dönen Ensârî Uluslararası İslâm Üniversitesi Şeriat ve Hukuk Fakültesi'ne (1986-88) dekan olarak atanmış, aynı zamanda Şeriat Akademisi'nin genel müdürlüğünü yapmıştır (1987-88). 1988 yılından itibaren vefat edene kadar aynı üniversitenin İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde genel müdür olarak görevine devam etmiştir.

Pakistan Uluslararası İslâm Üniversitesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nün yayınladığı *Islamic Studies* dergisinde kısmi zamanlı editörlük yapan

Ensârî'nin, *Journal of Islamic Studies*, *American Journal of Islamic Social Sciences*, *Journal of Muslim Minority Affairs*, *Journal of Qur'anic Studies*, *Studies in Contemporary Islam*, *Hamdard Islamicus*, *Journal of the International Islamic University* ve benzeri birçok dergide üyeliği bulunmakta veya yayın kurullarında yer almaktadır.

Öte yandan birçok ulusal ve uluslararası projelere katkı sağlayan Ensârî, *Encyclopaedia Britannica*'da "Abu Hanifah" (1974) maddesini ve *Encyclopaedia of Religions*'da ise "Sawm" ve "Abu Hanifah" maddelerini yazmıştır. Ayrıca UNESCO tarafından basılan *The Different Aspects of Islamic Culture* isimli altı ciltlik serinin bilimsel komitesine atanmış ve ilk cildi olan *The Foundations of Islam*'ın İsmail İbrahim Nevvab ile birlikte editörlüğünü icra etmiştir.

Yakın arkadaşı Hurşit Ahmed'in ısrarı üzerine katıldığı ve editörlük ile tercüme faaliyetinde yer aldığı bir diğer proje ise Ebü'l-'Alâ el-Mevdûdî'nin *Tefhîmü'l-Kur'ân* isimli tefsirinin *Toward Understanding the Qur'an* (Islamic Foundation, Leicester) başlığıyla İngilizceye tercüme edilmesidir. Vefatından ardından Ensârî ile ilgili kaleme aldığı yazısında Muzaffer İkbâl, onun bu projeye büyük önem attığını, aynı anda birkaç projede yer almasına rağmen günlük çalışmalarını sonlandırdığında gecenin en iyi bölümünü bu eserin tercümesine hasrettiğini dile getirmektedir.

Eserlerini İngilizce, Urduca ve Arapça telif eden Ensârî'nin Farsça, Fransızca ve Almancaya da vukufiyeti bulunmaktadır. Kitap ve makalelerinin daha çok fıkıh, hadis gibi İslâmî ilimler ve sosyal bilimler alanında veya Müslümanların tarihi geçmişleri veya güncel durumlarına yoğunlaştığı görülür. Çalışmalarından bazıları şunlardır: "Islam and Nationalism in Egypt-The Earlier Developments", *Pakistan Horizon*, sy. 12, 1959, s. 230-247; "Al-Ghazali and Islamic Government", *Voice of Islam*, sy. 7, Karachi 1959; "Egyptian Nationalism vis-a-vis Islam", *Pakistan Horizon*, sy. 13, 1960, s. 21-47; "Contemporary Islam and Nationalism a Case Study of Egypt", *Die Welt des Islams*, sy. 7, nr. 1-4, Leiden, 1961, s. 3-38; "Living Religions of the World: A Socio-Political Study", A. Al-Masdousi, Karachi, 1962; "The Sanusi Movement", *Proceedings of the First International Conference of the Historians of Asia*, The Philippines, Historical Association, 1962, s. 129-152; "Shah Wali Allah and Fiqhi Disagreements", *Iqbal*, Lahore, Ocak 1967, s. 44-52; "Ummah in the Qur'an", *Islamic Education*, Lahore, 1969; "Taftazani's Views on Taklif, Jabr and Qadar: A Note of the Development of Islamic Theological Doctrines", *Arabica*, 16-1, Şubat 1969, s. 65-78; "Early Islamic Juristic Terminology", *Arabica*, 19, 1972. S. 255-300; "Islamic juristic terminology before Şâfi'î: a semantic analysis with special reference to Kûfa", *Arabica*, 19/3, Ekim 1972, s. 255-300; "Some Reflections on Islamic Bases for Dialogue with Jews and Christians", *Journal of Ecumenical Studies*, sy. 14, 1977, s. 433-447; "Islamic Perspectives: Studies in Honour of Sayyid Abul A'la Mawdudî", ed. K. Ahmad - Z. I. Ansari, Leicester, UK, 1979; "An Early Discussion on Islamic Jurisprudence: Some Notes on al-Radd 'al-Siyar al-

Awza‘i”, *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Sayyid Abul A‘la Mawdudi*, Leicester, U.K. 1979, s. 147-167; “Mawlânâ Sayyid Abul A‘lâ Mawdûdî: An Introduction to His Vision of Islam and Islamic Revival”, (K. Ahmad ile birlikte), *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Sayyid Abul A‘la Mawdudi*, The Islamic Foundation, Leicester 1980, s. 359-383, (“Mevdûdî’nin İslâm ve İslâmî Uyanışa Dair Görüşlerinin Bir Tanıtımı”, çev. Mustafa Özel, *SDÜİFD*, sy. 23, 2009, s. 179-201); “Some Reflections on the Qur’anic Legal Verses”, *Hamdard Islamicus*, sy. 4/1, (Yaz 1981), s. 13-29; “Aspects of Black Muslim Theology”, *Studia Islamica*, sy. 53, 1981, s. 137-176; “Philosophy of Water Reuse in Islamic Perspective”, S. Farooq ile birlikte, *Desalination*, sy. 39, 1981, s. 273-281; “The Authenticity of Traditions: A Critique of Joseph Schacht’s Argument e Silentio”, *Hamdard Islamicus*, sy. 7/2, (Yaz 1984), s. 51-61; “Islamic Studies in Universities: A Critical Evaluation”, *Muslim Education Quarterly*, sy. 1/2, Kış 1984, s. 13-38; “W.D. Muhammad: The Making of a “Black Muslim” Leader (1933-1961), *American Journal of Islamic Social Sciences*, 2-2, Aralık 1985, s. 245-262; “The Religious Doctrines of the Black Muslims of America, 1934-74”, *Islamic Order*, sy. 7/1, 1985, s. 17-47; “The Significance of Shafi‘i’s Criticism of the Medinese School of Law”, *Islamic Studies*, 30-4, Kış 1991, s. 485-499; “The Contribution of the Qur’ân and the Prophet to the Development of Islamic “Fıqh””, *Journal of Islamic Studies*, 3/2, Temmuz 1992, s. 141-171; “Hadis Araştırmasında Joseph Schacht’ın Metodunun Tenkidi”, (çev. Mehmet Kileci), *Sünnetin Dindeki Yeri*, 1995, s. 523-532; “Scientific Exegesis of the Qur’an”, *Journal of Qur’anic Studies*, 3/1, 2001, s. 90-104.

Oldukça velûd bir ilim adamı olan Ensârî’nin çalışmalarının henüz çok sınırlı bir kısmı Türkçeye tercüme edilmiş olup gerek yaşadığı dönem süresince Pakistan’da gerçekleştirilen ilmi faaliyetlere ışık tutması gerekse onun İslâmî ilimlere yaptığı katkıların gün yüzüne çıkartılarak ülkemiz ilim muhitine tanıtılması maksadıyla hakkında yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.¹

Feyza AYAZ, Arş. Gör., (fey-za_@hotmail.com),
Yalova Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, İslâm Hukuku, YALOVA

¹ Hayatı ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer İshak Ensârî, “The Early Development of Fıqh in Kufah with special reference to the works of Abu Yusuf and Shaybani”, (Basılmamış Doktora Tezi), McGill Üniversitesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü, önsöz, s. 5-6; Muzaffer İkbâl, “Zafar Ishaq Ansari (December 27, 1932-April 24, 2016) Glimpses in Memoriam”, *Islamic Sciences*, sy. 14 (Summer 2016) No.1; <https://aboutislam.net/shariah/shariah-and-humanity/torchbearers/dr-zafar-ishaq-ansari-1932-2016-humble-muslim-brilliant-academic-obituary/>; <https://alchetron.com/Zafar-Ishaq-Ansari>; <http://www.mef-ca.org/mef-ad-board.html>; <https://www.revolvy.com/page/Zafar-Ahmed-Ansari>.